

УДК 351

DOI [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2024-1\(73\)-7](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2024-1(73)-7)

Валерій МАЛЬСЬКИЙ

аспірант навчально-наукового інституту права та політології, Український державний університет імені Михайла Драгоманова, v.malskyi@smdsu.org.ua

ORCID: 0009-0006-6504-5105

СУЧАСНІ ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНКИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Стаття зосереджена на детальному аналізі теоретичних аспектів економічної безпеки в контексті зовнішніх і внутрішніх викликів, з якими стикається Україна. У статті досліджено сучасні теоретичні підходи для оцінювання економічної безпеки, що є актуальним у зв'язку з економічними складнощами, спричиненими глобальною фінансовою кризою та військовими діями на території України.

Стаття має на меті ідентифікувати та систематизувати потенційні загрози для фінансової стабільності країни та розробити стратегічні заходи для їх нейтралізації, з особливим акцентом на внутрішньому імунітеті та зовнішньому захисті від глобальної конкуренції.

Стаття базується на існуючих національних та міжнародних дослідженнях, а також на первинних даних, отриманих з різних офіційних джерел, що дає змогу вносити обґрунтовані пропозиції щодо покращення фінансової безпеки на макро- та мікроекономічному рівнях.

Основними принципами, на яких має ґрунтуватися національна система економічної безпеки, є права та свободи громадян, верховенство права, та ефективне використання міжнародних і національних ресурсів для захисту економічних інтересів України.

Стаття покликана зробити внесок у розуміння комплексної структури економічної безпеки, оскільки пропонує інтегрований підхід до оцінки і управління ризиками, зі спрямуванням на досягнення стабільності та сталого розвитку.

Дослідження економічної безпеки в умовах воєнного стану набуває особливої ваги, оскільки воєнні дії кардинально змінюють економічний ландшафт країни, створюючи нові ризики та виклики для національної стабільності.

Військові конфлікти призводять до значних збитків інфраструктури, знищення продуктивних активів, втрати ринків, збільшення державних витрат на оборону, що в свою чергу може спричинити економічну рецесію або навіть колапс.

Оцінка економічної безпеки дозволяє уряду та приватному сектору розробити та впровадити стратегії, які мінімізують фінансові втрати та сприяють швидкому відновленню економіки. Таке дослідження також має на меті забезпечення захисту соціально-економічних прав громадян, які особливо вразливі у кризових ситуаціях, та зміцнення інституціональної спроможності країни протистояти зовнішнім і внутрішнім загрозам.

Ключові слова: економічна безпека, збройна агресія, економічний розвиток, зовнішньоекономічна діяльність, санкційна політика, національна безпека.

Valerii Malskyi. MODERN THEORETICAL APPROACHES TO THE ASSESSMENT OF ECONOMIC SECURITY OF THE STATE

The article focuses on a detailed analysis of the theoretical aspects of economic security in the context of external and internal challenges faced by Ukraine. The article examines modern theoretical approaches to assessing economic security, which is relevant in view of the economic difficulties caused by the global financial crisis and military actions on the territory of Ukraine.

The article aims to identify and systematize potential threats to the country's financial stability and develop strategic measures to neutralize them, with a special emphasis on internal immunity and external protection from global competition.

The article is based on existing national and international studies, as well as on primary data obtained from various official sources, which allows for reasonable proposals to improve financial security at the macro- and microeconomic levels.

The main principles on which the national system of economic security should be based are the rights and freedoms of citizens, the rule of law, and the effective use of international and national resources to protect Ukraine's economic interests.

The article aims to contribute to the understanding of the complex structure of economic security by proposing an integrated approach to risk assessment and management, with a focus on achieving stability and sustainable development.

The study of economic security under martial law is of particular importance, as hostilities dramatically change the economic landscape of a country, creating new risks and challenges for national stability.

Military conflicts lead to significant damage to infrastructure, destruction of productive assets, loss of markets, and increased government spending on defense, which in turn can cause economic recession or even collapse.

An economic security assessment allows the government and the private sector to develop and implement strategies that minimize financial losses and facilitate rapid economic recovery. It also aims to ensure the protection

of the socio-economic rights of citizens who are particularly vulnerable in crisis situations and to strengthen the country's institutional capacity to withstand external and internal threats.

Key words: *economic security, armed aggression, economic development, foreign economic activity, sanctions policy, national security.*

Постановка проблеми. Сьогодні перед Україною стоїть складна економічна проблема, пов'язана із зростанням загроз національній, зокрема фінансовій безпеці. Світова фінансова криза виявилася каталізатором для розпаду міжнародних фінансових відносин, створивши несприятливі умови, що перешкоджають економічному зростанню, ускладнюють перехід до ринкових відносин та обмежують можливість для вдосконалення фіскальної, монетарної та інших аспектів фінансової політики в країні. В цьому контексті, однією з найбільших загроз для фінансової безпеки виступають основні джерела фінансування, такі як корпоративні доходи, бюджетні надходження на всіх рівнях, та амортизація видатків.

Війна спричинила негативні демографічні тенденції, поширення бідності, поглиблення майнової стратифікації населення, ескалація військової агресії, зростання рівня незахищеності громадян засвідчують неефективність діючої моделі економічного розвитку, необхідність удосконалення інституційного забезпечення економічної безпеки національного господарства зі стратегічною пріоритетністю людині центричності, захищеності основних прав та інтересів громадян України у взаємозв'язку з соціально-гуманітарними перевагами та цілями сталого розвитку [1].

Без забезпечення належної економічної безпеки вирішення проблем, що стоять перед Україною, є малоімовірним. Актуальність фінансової безпеки виникає з необхідності створення внутрішнього імунітету і зовнішнього захисту від негативного впливу глобальної конкуренції та забезпечення фінансової стабільності.

Фінансова безпека досягається завдяки здійсненню обдуманого фінансової політики, що базується на визнаних доктринах, концепціях, стратегіях і програмах у різних сферах – політичній, фінансовій, соціальній, інформаційній та матеріальній.

Стратегія забезпечення фінансової безпеки повинна включати розробку та послідовну реалізацію заходів, що спрямовані на зміцнення позитивних процесів в економіці та подолання негативних тенденцій, які можуть впливати на фінансову стабільність країни. Важливою складовою стратегії є визначення найбільш актуальних цілей та розробка ефективних механізмів їх досягнення, що мають включати посилення законодавчої бази,

підвищення прозорості фінансових операцій, розвиток інституційної спроможності та вдосконалення інфраструктури фінансового ринку.

Мета і завдання статті. Мета статті полягає у проведенні комплексного аналізу сучасних теоретичних підходів до оцінки економічної безпеки держави.

Завдання статті полягає у здійсненні комплексного аналізу сучасних теоретичних підходів до оцінки економічної безпеки держави, що включає розгляд існуючих моделей та концепцій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковці з різних галузей знань внесли свій вклад у дослідження системи економічної безпеки України. Зокрема варто зазначити дослідження таких українських дослідників: Лібанової Е., Горбуліна В., Пирожкова С., Дугінець, Г., Ніжейко, К., Зверякова М., Геєць В., Близнюк В., Никифорок О., Дейнеко Л., Кушніренко О., Ципліцька О., Гахович Н. та інших.

Виклад основного матеріалу дослідження. Механізм забезпечення національної безпеки у фінансовому секторі представляє собою інтегровану систему, що охоплює правові, інституційні заходи, а також методи та підходи, які застосовуються державними органами з метою ідентифікації та нейтралізації потенційних загроз національним інтересам. Діяльність у цій сфері ґрунтується на національних концепціях, стратегіях та політиці фінансової безпеки, які сприяють визначенню критичних активів, створенню необхідних інститутів та систематизації загроз.

Концепція національної фінансової безпеки окреслює пріоритети та цілі галузі, закладає основи для діяльності фінансових установ і організацій, та підкреслює важливість застосування ефективних методів взаємодії залучених суб'єктів. Вона також забезпечує координацію дій органів державної влади на різних рівнях – регіональному, національному, та міжнародному.

Стратегія національної безпеки має включати довгостроковий план, спрямований на досягнення стабільності в фінансовому секторі, протидію загрозам та реалізацію стратегічних цілей. Важливим є встановлення кількісних та якісних показників для оцінки прогресу у виконанні цих завдань. Національна фінансова безпека також залежить від

відповідності фіскальної політики загальним принципам і цілям національної безпеки.

З практичної перспективи, заходи фінансової безпеки мають бути спрямовані на критичні аспекти, які охоплюють національні свободи, права, інтереси, цінності, соціальні цінності, національний суверенітет та територіальну цілісність. Важливо забезпечити, щоб усі вжиті заходи були чітко вирівняні з цими принципами.

Принципи фінансової безпеки включають:

- Високий пріоритет прав і свобод особистості і громадянина;
- Верховенство права як основа для усіх фінансових регуляцій;
- Пріоритетність мирних процесів у врегулюванні будь-яких конфліктів;
- Надання достатнього часу для адекватного захисту національних інтересів від існуючих і потенційних загроз;
- Чітке визначення ролей та відповідальності органів державної влади в контексті управління національною безпекою;
- Ефективне використання міжнародних систем та методів фінансової безпеки для захисту інтересів України;
- Підтримка національного і регіонального суверенітету, сприяння національній єдності та демократичному розвитку;
- Розв'язання фінансових диспропорцій і забезпечення балансу інтересів різних груп населення, інституцій та держави;
- Ефективність і практичність захисних заходів у сфері державного управління фінансами;
- Захист прав власності та забезпечення економічної свободи вибору;
- Висока ефективність управління розподілом фінансових і інвестиційних ресурсів, контроль за їх використанням.

Система фінансової безпеки країни, яка вимагає глибоких перетворень з урахуванням соціально-економічного контексту, повинна включати:

- Активний моніторинг та контроль за економічними та фінансовими секторами для виявлення та аналізу внутрішніх та зовнішніх загроз;
- Встановлення порогів та прийнятних рівнів, що відображають економічні показники, потенційно здатні спричинити фінансову кризу або нестабільність;
- Здійснення урядом заходів для виявлення та нейтралізації внутрішніх і зовнішніх загроз, що впливають на фінансову безпеку країни.

Для ефективного забезпечення фінансової безпеки необхідно виявити реальні та

потенційні загрози національним інтересам у фінансовій сфері, а також визначити їхні джерела. Подальші дії мають бути спрямовані на девальвацію чи зменшення впливу цих загроз. Такі загрози фінансовій безпеці включають чинники, процеси та умови, що можуть перешкоджати втіленню національних інтересів у фінансовій сфері, негативно впливати на ефективне функціонування та довгостроковий розвиток фінансово-кредитного сектору, а також спричинити втрати державних коштів.

В умовах воєнного стану та непередбачуваності, українська економіка стикається з безліччю викликів, які несе з собою військове вторгнення. Так, насамперед, економічне падіння зумовлене частковою або повною зупинкою портів, значно зруйнована внутрішня інфраструктура та порушені традиційні логістичні шляхи, тимчасова втрата територій та військове забруднення спричинили масові проблеми в українській економіці. Національна економічна стратегія 2030, створена та адаптована новим урядом України [9], враховувала, зокрема, військові дії на окремих територіях України і засновувалась на відновленні державності у межах кордонів 1991 року.

Економічна безпека має ґрунтуватись на відновленні життєздатності тих галузей економіки, які мали найбільший відсоток ВВП у довоєнний період, зокрема металургія, аграрна промисловість та сфера послуг [2].

Ці галузі мають найбільш високий потенціал для відновлення та зможуть забезпечити високий приріст валового внутрішнього продукту у короткі терміни, провокуючи залучення валютних коштів на територію країни [3].

Розробка системи фінансової безпеки вимагає чіткого визначення відповідних індикаторів. Хоча наукова література не має єдиної думки щодо методології визначення таких індикаторів, практика впровадження критеріїв оцінки фінансової безпеки надає уряду важливі управлінські інструменти для моніторингу стану безпеки. У цьому контексті значущим стало прийняття Міністерством економіки України Наказу № 60 від 2 березня 2007 року, яким була запроваджена перша методика розрахунку рівня економічної безпеки країни.

Методика, розроблена Міністерством економіки України, базується на комплексному аналізі індикаторів економічної безпеки, що дозволяє ідентифікувати потенційні загрози для економічної стабільності країни. Цей інструмент використовується для комплексної оцінки як загального, так і регіонального

рівнів економічної безпеки України. Застосування цієї методики забезпечує можливість ефективного моніторингу окремих компонентів економічної безпеки та ухвалення управлінських рішень, спрямованих на запобігання і нейтралізацію реальних та потенційних загроз національним інтересам у відповідних економічних сферах.

Наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29 жовтня 2013 р. № 1277 затверджено нові Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки в Україні, які спрямовані на визначення рівня економічної безпеки в Україні. Одна з основних складових національної безпеки, важливі показники стану економічної безпеки в Україні, їх пороги та алгоритм розрахунку інтегрального індексу економічної безпеки [5].

Ці методичні рекомендації базуються на системному аналізі індикаторів економічної безпеки, що дозволяють ідентифікувати потенційні загрози економічній безпеці України. Використання цих рекомендацій Міністерством економічного розвитку і торгівлі спрямоване на комплексну оцінку стану економічної безпеки країни. Такий підхід забезпечує іншим державним органам, науководослідним інститутам та іншим зацікавленим структурам можливість використання цих рекомендацій для оцінювання та аналізу рівня складових фінансової безпеки, що сприяє запобіганню та нейтралізації реальних та потенційних загроз національним інтересам.

Розрахунки стану економічної безпеки проводяться двічі на рік, і базуються на офіційних статистичних даних, отриманих від Державної служби статистики, Міністерства фінансів, Національного банку України, а також на звітах і оцінках міжнародних неурядових організацій. Це забезпечує всебічний та актуальний погляд на стан економічної безпеки, що дозволяє оцінювати її на різних рівнях: від оптимального до критичного стану, тим самим допомагаючи в адаптації політик та стратегій на макро- та мікрорівнях для підвищення стабільності економічного середовища країни.

Міжнародний досвід у сфері оцінювання національної економічної безпеки є цінним ресурсом для розуміння різних підходів до управління цим ключовим аспектом. Зокрема, у Сполучених Штатах американські дослідники розглядають економічну безпеку як здатність суспільства задовольняти основні потреби свого населення і держави, при цьому забезпечуючи стабільне функціонування державних фінансів. Цей підхід визнає,

що фінансова безпека безпосередньо впливає на економічну поведінку та фінансові результати домогосподарств, які використовують кошти з національних фондів розвитку для задоволення своїх потреб. У свою чергу, витрати домогосподарств сприяють розвитку товарних і послугових ринків, накопиченню коштів, створенню попиту на цінні папери та розвитку фінансових ринків.

Одним з відомих методів оцінки системи економічної безпеки є американський підхід, заснований на Індексі економічної безпеки країни (CFSI). Цей індекс формується на основі опитування 3 000 американців, які оцінюють своє ставлення до фінансової безпеки, включаючи здатність задовольняти короткострокові потреби та планувати на майбутнє. Дані зібрані таким чином відображають, як змінюється фінансове самопочуття громадян у відповідь на коливання національної економіки. Основна перевага цього підходу полягає у здатності точно відобразити економічні амбіції населення, що відіграє ключову роль у розвитку реального та фінансового секторів економіки.

Ефективна національна система фінансової безпеки вимагає реалізації комплексу завдань, які охоплюють не тільки розробку стратегій і управлінських підходів, але й інституційне забезпечення, посилення стандартів фінансової безпеки, ідентифікацію основних фінансових інтересів нації та визначення ефективних заходів щодо їх захисту. Значна увага має бути приділена створенню системи моніторингу, що дозволить вчасно виявляти і нейтралізувати загрози фінансовій стабільності країни. Крім того, потрібно визначити методи оцінки результативності впроваджених заходів, щоб забезпечити адаптивність і гнучкість системи у відповідь на змінювані економічні умови.

Розробка такої системи повинна включати інтеграцію різних підходів та методологій, зокрема використання даних з різних джерел, щоб отримати максимально точну картину економічної безпеки на національному рівні. Це дозволить не тільки забезпечити стабільність фінансової системи, а й сприятиме стійкому розвитку економіки в цілому.

Висновки. У статті було проведено глибокий теоретичний аналіз існуючих підходів до визначення економічної безпеки. Дослідження акцентувало увагу на різноманітності методологій та необхідності їх інтеграції для створення більш ефективної системи оцінки економічної безпеки, яка б враховувала специфіку української економіки та сучасні виклики.

Виокремлено ключові загрози для економічної безпеки України, такі як зовнішні агресії, внутрішні фінансові дисбаланси, та інституціональні недоліки. Визначення та класифікація цих загроз дозволила формулювати стратегічні напрями для зміцнення економічної стабільності та захисту національних інтересів. Наголошено на необхідності посилення законодавчої бази та міжнародної співпраці для захисту економіки від зовнішніх і внутрішніх викликів.

Закладено основи для розробки і впровадження стратегій забезпечення фінансової безпеки, які базуються на комплексному підході, включаючи фінансове регулювання, контроль за фінансовими потоками та забезпечення прозорості фінансових операцій.

Висвітлено важливість створення ефективних інституційних механізмів, які допоможуть упорядкувати та контролювати фінансову систему, зокрема через підвищення якості державного фінансового моніторингу.

Підкреслено значення адаптації міжнародного досвіду та використання передових практик у сфері економічної безпеки для України. Зазначено, що дослідження міжнародних моделей, особливо підходів, які застосовуються в США, може забезпечити важливі уроки для оптимізації внутрішніх процесів та стратегій. Це включає оцінку економічної безпеки через широкий спектр індикаторів, які допоможуть Україні забезпечити стабільне та сталі економічне майбутнє в контексті глобальних викликів.

Література:

1. Гриник О., Сисоева І. Економічна безпека України: соціальний аспект. Економіка та суспільство. 2022. № 43. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-43-70>
2. Дейнеко Л. В., Кушніренко О. М., Ципліцька О. О., Гахович Н. Г. Наслідки повномасштабної воєнної агресії РФ для української промисловості. Економіка України. 2022. № 5. С. 3–25. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.05.003>
3. Колодко Н. С. Економічна безпека в умовах повоєнного розвитку. Національна безпека України в умовах сучасних викликів. 2023. URL: https://doi.org/10.54929/conf_22_08_2023-04-09 (дата звернення: 23.04.2024).
4. Конституція України від 28 червня 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
5. Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України: наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013 р. № 1277. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13>
6. Онищенко С. В. Бюджетна безпека України: сутність, загрози та шляхи забезпечення : монографія. Київ : Знання України, 2017.
7. Пирожков С. І. Концептуальні підходи до формування системи національної безпеки України. Проблеми національної безпеки. Стратегічна панорама. 2019. № 1. С. 25–32.
8. Положення про Державну службу фінансового моніторингу: постанова Кабінету Міністрів України від 29.07.2015 р. № 537. Урядовий кур'єр. 2015. 18 серп. № 150.
9. Про затвердження Національної економічної стратегії на період до 2030 року : Постанова Каб. Міністрів України від 03.03.2021 р. № 179 : станом на 4 трав. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179-2021-п#Text> (дата звернення: 23.04.2024).
10. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII : станом на 31 берез. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення: 23.04.2024).
11. Про Стратегію економічної безпеки України на період до 2025 року: Рішення Ради нац. безпеки і оборони України від 11.08.2021 р. : станом на 13 серп. 2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/p0048525-21#Text> (дата звернення: 23.04.2024).